

A TECHNOLÓGIA POLITIKÁJA

KISS VIKTOR

Az elmúlt időszakban a sajtót elárasztották a mikroműanyagok veszélyeiről szóló újabb cikkek és publicisztikák. Néhány éve már napirenden van a téma, hiszen jó ideje tudjuk, hogy a műanyag termékekből és csomagolóanyagokból leváló molekuláris darabok lényegében mindenhol jelen vannak, a vizeinkben, az állatainkban és a teljes környezetünkben, és egyre több kutató foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy hosszú távon milyen hatása lesz mindennek az emberek egészségére. A mikroműanyagok ugyanis többféle módon is bejuthatnak a szervezetbe a szakértők szerint, például elég műanyag palackokból inni, levegőben lebegő részecskéket belélegezni vagy műanyag edényben melegített ételt fogyasztani. Márpedig mindez nehezen elkerülhető. *Világunk lényegében műanyagalapúvá vált.* Az emberiség évente 300 millió tonnát állít elő ebből a strapabíró, olcsó, jól alakítható és ipari melléktermékekből könnyen előállítható alapanyagból – ami nem csoda, hiszen mindenhol ott vannak a csomagolásoktól kezdve a PET-palackokon át az épületeink szigeteléséig, a gyerekek játékaikig, a használati tárgyainkig és ruháinkig egyaránt. A kutatók szerint miközben gyakorlatilag lehetetlen elkerülni a mikroműanyagok lenyelését, viszonylag keveset tudunk arról, hogy ezek miképpen épülnek bele a szervezetünkbe. A legújabb kutatás azért keltett nagy feltűnést, mert kimutatta, hogy a nyugati világban már jelenleg is átlag két mikroműanyag-molekula található minden emberi spermiumban. Márpedig arra vonatkozólag megbízható adatok állnak rendelkezésre, hogy minden egyes ilyen részecske lassítja és bénítja a megtermékenyítő sejteket – tehát végső soron az általános impotencia állapota felé mutat ez a folyamat. Ennyiben tehát – és ez a lényeg – a mikroműanyagokkal kapcsolatos jelenlegi kutatások tökéletes láttelelet adják a technológia problémájának a posztmodern kapitalizmusban. Eszerint a bennünket körülvevő technikai eszközök, az életünk alapját adó technológiák (gondoljunk csak a nagyipari mezőgazdaságra, ami nélkül rövid távon éhen halnánk), a mai civilizáció számára nélkülözhetetlen vívmányok vagy az élményeinket, kényelmünket és társadalmi kapcsolatainkat adó különféle kütyük túlságosan „jók” és „szükségesek” ahhoz, hogy értelmes ember egyáltalán csak eljuttasson a gondolat: esetleg le kellene mondanunk róluk. Eközben azonban a bennünket körülvevő technológia hatásai és nem szándékolt következményei olyan kiszámíthatatlan, veszélyes és ismeretlen szférát jelentenek, amelyek miatt technikai civilizációnk darabjai valamiféle visszavonhatatlan „rosszal” és „fenn tarthatatlannal” fenyegetnek bennünket. Vagyis a mikroműanyagok példáján illusztrálva mindezt: a mostani életünk tényszerűen elképzelhetetlen nélkülük, de lehet, hogy miattuk elveszítjük a megtermékenyítő képességünket, és utódok híján kihalunk.

Totem – Az *Űrodüsszeia* (rend. Stanley Kubrick, 1968) nyitójelenetének mobiltelefonos celluloidverziója
(Fábián István rajza, 2024)

A JÓ, A ROSSZ ÉS A BALOLDAL

Nem könnyű válaszolni arra a kérdésre, hogy mit gondol a baloldal a technológia kérdéséről a 21. század elején, mert nagyon sokféle baloldal létezik/létezett párhuzamosan, és ezek a viták immár kétszáz éve végigkísérik történetét. Bizonyos azonban, hogy a történelmi materializmusnak nevezett vulgárfilozófia sötét árnya lengi be az egész kérdéskört napjainkban is. Azok az elemzések, amelyek Marxot egyfajta technikai determinizmussal vádolják, tulajdonképpen helyesen látják, hogy a német gondolkodót mindvégig a technikai fejlődés társadalmi-gazdasági viszonyokra gyakorolt hatása érdekelte.¹ Számára azonban az elsődleges kérdés a termelés átalakulása volt, a termelőerők fejlődése pedig csupán egyetlen elem a technológia általános kérdései közül. Vagyis fókusz a túl szűk volt ahhoz, hogy a maga teljességében lássa a problémákat – hiszen ekkoriban még a modern korszak is éppen születőben volt csupán. Marx számára ezért keletkezhetett az az optikai csalódás, hogy saját technológiánk pusztá függelékei vagyunk: a technika fejlődése közvetlenül minőségi ugrásokat és átalakulásokat eredményez a termelés viszonyaiban, és ez utóbbiak változást indukálnak minden másban (a felépítményben, ahogy ő nevezte). A termelési eszközök határozzák meg a termelés módját és a társadalmi-tudati formákat.

A marxisták száz éven keresztül veszekedtek azon, hogy mindez miképpen történik a valóságban, és ez a nézőpont mennyiben védhető a mai viszonyok közepette. A tézist hűségesen követő létező szocializmusok súlyos árat fizettek az egyoldalúságért. A sztálinizmus erőszakos iparosítása, voluntarizmusa és hite a kolhozosításban (a nagyipari termelési szövetkezetben) és a tudományos fejlődésben ennek a gondolatnak a szélsőséges túlfeszítése volt. Nem véletlen, hogy Sztálin hetvenedik születésnapját a „nemzetközi munkásosztály” azzal ünnepelte, hogy új gépeket fejlesztett, amelyeken még többet dolgozhatott, és minden sztahanovista rekordot megdönthetett – tehát még többet termelhetett. A technika ünnepe volt ez, amely kizsigerelte és alávetette a munkást, mégpedig a társadalmi jólét ködös ígéretének nevében. A sztálinizmus technikai fundamentalizmusa ennyiben hű tükre volt a létező szocializmusnak: az emberek elnyomása és eszközként való használata a kommunizmus távoli víziójáért és némi (bár nem elhanyagolható) modernizációért cserébe.

Ma már senki nem gondolkodik így a baloldalon a technikai megváltás ígéretéről. Valójában persze maga Marx is inkább tekintette úgy a technikai fejlődést, mint olyan előrehaladást, amely nyomán az emberiség minden korábnál szabadabb és bolderabb korszakba léphet át. Ő azonban nem is annyira a technológia mindenhatóságában hitt, mint inkább abban, hogy újabb és újabb találmányaink a gazdaságon keresztül elkerülhetetlenül felbomlasztják a régi világot. Egyszerűen azért, mert az új körülmények között nem folytatható mindaz, ami korábban volt. Marx tehát úgy látta, hogy a nagybetűs Rossz, azaz a kapitalizmus állítja elő azt a technikai fejlődést, amely szükségessé és elkerülhetlenné teszi ennek a Rossznak az eltörlését – mintha a kapitalizmus csak azért létezne a maga borzalmaival és törvényszerűségeivel, hogy végül létrehozza saját pusztulását, ezzel együtt egy nagybetűs Jó társadalmi-gazdasági rendszer előtt nyitva meg az utat. Az e világi Paradicsomba pedig a munkásság és a Baloldal vezetheti el az emberiséget a forradalom során. Ez a technikai kép igen lelkesítőnek és felemelőnek bizonyult. Kétségtelen, hogy a modern baloldal körülbelül a 20. század első harmadának végéig osztozott is a felvilágosodás ilyen jellegű technikai optimizmusában. A technika egyértelműen pozitív történelmi szerepébe vetett hitet olyan művek törték szét, mint Walter Benjamin vagy Adorno és Horkheimer korszakos írásai.² Ma ez az optimizmus már

1 Gerald Allan COHEN: *Karl Marx's Theory of History. A Defence*. Clarendon Press, London, 2000. 147.

2 Walter BENJAMIN: *A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korszakában* = Uő: *Kommentár és prófécia*. ford. BARLAY László et al., Gondolat, Bp. 1969. és Theodor W. ADORNO – Max HORKHEIMER: *A felvilágosodás dialektikája. Filozófiai töredékek*. ford. BAYER József et al. alapján MESTERHÁZI Miklós, Atlantisz, Bp. 2011.

Munkahadsereg – A Margit híd újjáépítésén dolgozó építőmunkások 1947-ben
(Fortepan / Album050)

» a technikai
megváltás ígérete

minden tekintetben a múlté, ahogy a történelmi materializmus visszamaradt determinizmusa sem a remény, hanem a végső fenyegetés elméleteit inspirálja inkább.

Van egy mozzanat azonban, amelyben a mai baloldal nyugodtan hivatkozhat akár Marx műveire. És ezt előszeretettel meg is teszi. „A *Kommunista Kiáltvány* azt ajánlja, hogy a kapitalizmusra tekintsünk a történelem legproduktívabb és egyszersmind legdestruktívabb pillanataként, illetve arra int, hogy a Jót és a Rosszat egyidejűleg gondoljuk el egyazon jelen elválaszthatatlan és szétbogozhatatlan dimenzióiként. Ez így egy sokkal termékenyebb módja a jón és rosszon való túllendülésnek, mint a cinizmus és a törvénytőlküliség, amit a legtöbb olvasó a nietzschei programnak tulajdonít” – fogalmaz Fredric Jameson, posztmarxista teoretikus.³ Ahhoz, hogy megértsük, pontosan mit jelentenek Jameson sorai, térjünk vissza a mikroműanyagok korábban említett témájára, és vessünk egy pillantást Mark Fisher *Terminátor vs. Avatar* című szövegére!⁴ Világos, hogy a mikroműanyagok annak a plasztikvilágnak a szimbólumai (és materiális alapjai), amelyet a tőke állít elő a modern fogyasztó számára – egy kritikai értelemben vett műanyag-univerzumé, amely egyszersmind technikai értelemben is a mesterséges polimindenfélék létezésétől függ. Fisher jól látja, hogy a technológiának, tehát például ennek a műanyagvilágnak (amiről ő konkrétan nem beszél) ma általában kétféle kritikája dívik. Az egyik, amit ő konzervatívnak nevez, a technológiát, esetünkben a „műanyagságot” mint civilizációt támadja, amelynek a jobboldal szerint beláthatatlan következményei vannak az emberre, az ökoszisztémára, a hagyományra és a jól bevált létformánkra nézve egyaránt. Ezért vissza kell térni a korábbi állapotba,

amelyet még nem tett tönkre a műanyagok termelése. A másik féle technikakritika, amit ő baloldalinak nevez, a világot morális bírálat alá vonja, és igazolni szeretné, hogy a mai kapitalizmus rendszerét el kell pusztítani. A műanyagvilág például ez alapján a plasztikkorszak:

egy mesterséges, művi valóság, egy gátlástalan profithajhász rendszer terméke, amelyben mesterkélt emberek élnek, és agymosott zombiként bolyonganak a fogyasztás plasztik univerzumában (*I'm a Barbie Girl in the barbie world / life in plastic, it's fantastic!*), mit sem törődve világuk és az azt fenntartó rendszer következményeivel.

E konzervatív és baloldali kritikák egyetértenek abban, hogy a mai technika, esetünkben a műanyag világa a Rossz, csak az egyik ezt civilizációnak, a másik a fogyasztói társadalomnak nevezi, az egyik a nagyipart, a növekedést, a másik a kapitalizmust kárhóztatja. Majd szembeállítják vele a Jót, amely nevében mind a konzervatív tábor, mind a baloldal a liberális reformista cinizmussal és a multinacionális tőkés önzéssel szemben vívja politikai harcát. Jameson a fenti idézetben velük ellentétben azt javasolja – és tulajdonképpen ezen a gondolon alapulnak azok a technikával kapcsolatos legújabb baloldali kritikák, amelyek mind nagyobb szerepre tesznek szert az akadémiai és mozgalmi szcénában egyaránt –, hogy a Jót és a Rosszat egyaránt a fennálló technoökonómiai kozmosz részének tekintsük. Vagyis a küzdelem nem a Jók és a Rosszak harca, ahol a Baloldal mondja ki a döntő szót, vagy éppen a Jobboldal védi meg a múltat. A műanyagok problémájára ugyanis nem jelent megoldást a visszatérés követelése a civilizáció előtti világhoz, a romantikus anti-kapitalista sóvárgás a természet és az ember közötti egység iránt. De, és éppen ez a mai baloldal talán legjelentősebb felismerése, semmin nem változtat önmagában az sem, ha a kapitalizmust eltöröljük a Föld színéről, hiszen a műanyag és a „műanyagság” attól még velünk marad. Egy olyan politikai pozícióra van szükség ehelyett, amelynek középpontjában maga a műanyag áll – és természetesen ez igaz minden központi jelentőségű technológiai kérdésre is. De mi képpen lehetséges mindez?

3 Fredric JAMESON: *Valences of the Dialectic*. Verso, London, 2010. 515.

4 Mark FISHER: *Terminátor vs. Avatar*. ujszem.org, 2023. június 23.

a konzervatív és a baloldali kritikák egyetértenek

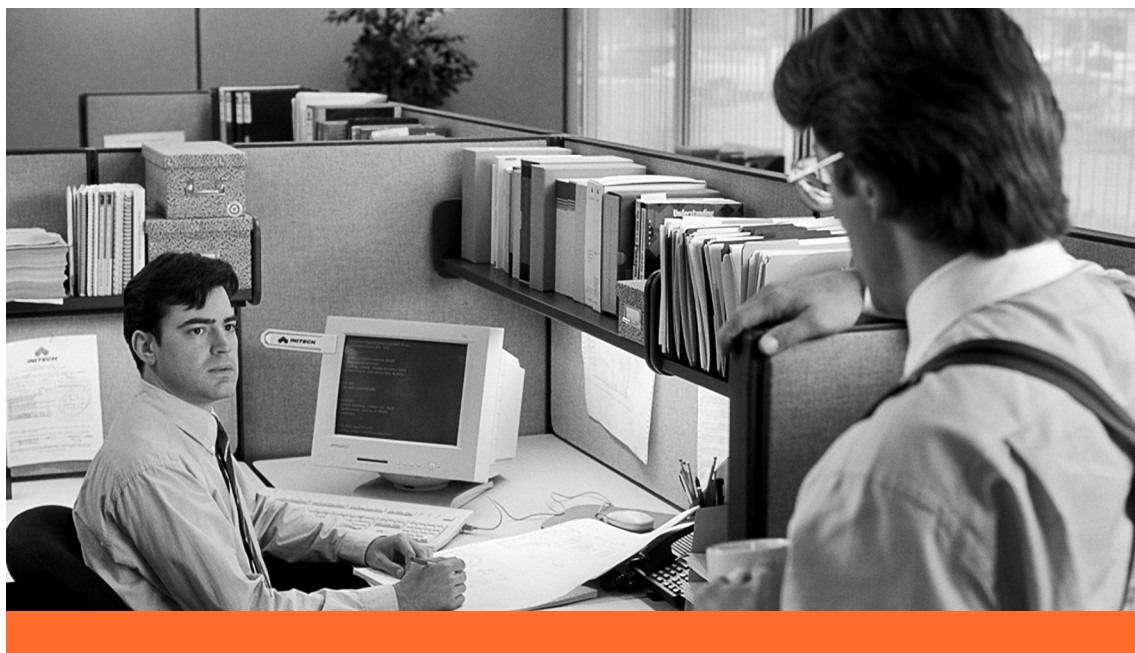
TECHNO-ANTIUTÓPIÁK: A BALOLDAL A MUNKA ELLEN

Miközben a létező szocializmus bukása maga alá temette a modern antikapitalista utópiákat a baloldalon, a kétezres évek az ún. posztkapitalista utópiák feltűnésének és előtérbe kerülésének időszakává váltak. Ez az átalakulás azon is tetten érhető, hogy megváltozott a radikális utópiák elsődleges témája: míg korábban a munkásosztály és a gyári viszonyok átalakítása körül bontakoztak ki az elsődleges viták, az elmúlt időszak slágertémája maga a munka lett. Ma már viszonylag kevesen beszélnek a szocializmusról, a munkás-önigazgatásról, a közösségi tulajdonról és a tervezésen alapuló gazdasági modellről – ezeket egy történelmi korszakkal együtt a szemétdombra hajították. A mai korszak radikális baloldalán – talán leginkább az anarchisták és az autonomisták örökségeként – a munka felszabadítása helyett annak eltörlése került napirendre. Ma ugyanis a munka tűnik annak a problémának, ami megmérgezi a társadalmainkat, lehetetlenné teszi, hogy kiaknázzuk azokat a potenciálokat, amelyeket az emberiség a maga részére létrehozott, mert megnyomorít és értelmetlen létre kárhóztat bennünket, átlagembereket, függetlenül attól, hogy a Föld mely pontján élünk.

A munka tartja fent a tőke szörnyű rendszerét, mondják, a munka felelős a globális egyenlőtlenségekért, az életmódunkért, hiszen fenntarthatatlan, és üres létezését generál a gazdag országok fogyasztói számára. A technológiai fejlődés következménye ugyanis mindenképpen az lesz, hogy egyre kevesebb lesz belőle, és egyre rosszabb tevékenységeket kell végeznünk, ha továbbra is azzal akarjuk tölteni drága időnket, hogy pénzt keresünk. A diagnózis egyértelmű: ma a munka egyre feleslegesebb – és amúgy is egyre kevesebb kedvünk van hozzá. A munkatársadalom korát a megfelelő irányban kibontakozó technológiai fejlődés eredményeként a nem-dolgozás társadalmi váltják fel, a bér munkát pedig a feltétel nélküli ingyenpénz; és ebben a pillanatban a kapitalizmus is a múlt kódéba vész.

Ide kapcsolódik, hogy David Graeber, egy amerikai aktivista és anarchista teoretikus valamikor a 2010-es évek elején tanulmányt írt egy alig ismert blogon. A tanulmánynak ezt a címet adta: *Bullshit munkák*. Azt jelenti, hogy „értelmetlen”, „kamu”, „maszlag”. Graeber legnagyobb meglepetésére olyan magas letöltésszámot detektált, hogy egy ponton a szerver is lefagyott. Özönlni kezdtek a levelek és elektronikus üzenetek, több tízezres nagyságrendben. Az emberek arról számoltak be – dolgozzanak bár irodákban, ügyfélszolgálaton vagy egy gyárban –, hogy egyszerűen nem értik, miért kell az

Bullshit munka –
Részlet a *Hivatali patkányok*
(rend. Mike Judge, 1999)
című vígjátékból
(IMDB)

Centrum –

A Facebook európai központjának épülete Dublinban
(Wikimedia Commons)

életüket ilyen értelmetlen tevékenységre pazarolniuk, hiszen amiért ők a pénzüket kapják, az vagy felesleges, vagy egy gép is bőven elvégezhetné, vagy bőven elég volna rá sokkal kevesebb munkaidő, és aztán mindenki mehetne a dolgára. Könyvé bővített szövege a munkatársadalom végének evangéliumává vált egy generáció számára világszerte.⁵

⁵ David GRAEBNER: *Bullshit munkák*. Typotex, Pécs, 2020.

De miről szól a posztkapitalista utópia, amit Graeber munkája is reprezentál? Rutger Bregman *Utópia realistáknak* című könyvében amellel érvel, hogy a feladat ma már nem az, hogy elképzeljünk és bevezessünk egy egészen másik világot, hanem hogy a mostanit képzeljük el azok nélkül a központi elemek nélkül, amik problémáinkat okozzák, kihasználva azokat a technológiai lehetőségeket, amelyek már rendelkezésünkre állnak vagy könnyedén létrejöhethetnének.⁶ Szerinte az emberiség napjainkban minden korábbi időszakra visszatekintve utópikus körülmények között él. A tudományos fantasztikus irodalom legnagyobb problémája az, hogy szinte minden *sci-fi* létező tudományos eredménnyé vált, gondoljunk az önvezető autókra, a virtuális valóságra, az androidokra vagy a mesterséges intelligenciára. Az emberek ma a leggazdagabb országokban a GDP-történeti kutatások alapján körülbelül ötvenszer jómódúbbak, mint a középkorban voltak, és lekörözik bármelyik régi uralkodót is. A társadalmak nagy része többé már nem nincstelen, éhező, kiszolgáltatott és beteg. A globális különbségekre vonatkozó baloldali hivatkozás – bár sok tekintetben nyilvánvalóan jogos – eltakarja azt a tényt, hogy az elmúlt fél évszázad alatt gyökeres civilizációs és anyagi változás állt be a Föld legnagyobb részén, illetve hogy korábban harmadik világbéli országok (India, Kína) önmagukhoz képest hihetetlen utat jártak be. Vagyis bármikor az egész emberiség sorsa jobbra fordulhatna. Mi hiányzik hát a változáshoz? Bregman és a legtöbb posztkapitalista szerint azért nem jutunk előrébb, mert nem tudjuk elképzelni, hogy máshogy élünk. Akár munka és pénzkereset nélkül is létezhetnénk és akár mindannyian gazdagok, boldogok, szabadok és értelmes élettel rendelkezők lehetnénk. A techno-antiutópia nem egy ideális világ víziója, amit „be kellene vezetni”, hanem annak az állításnak a bizonyítéka, hogy már a jelenlegi életünk is mennyire más lehetne, ha képesek volnánk bizonyos dolgoktól egyszerűen megszabadulni, amelyek elzárnak bennünket ettől a másfajta élettől. Míg a modern utópia elképzelte, hogyan kellene élni, és már csak az volt a kérdés, hogy mindezek közül mi valósítható meg – a posztmodern utópia szerint már bármi megvalósítható, csak éppen nem tudjuk elképzelni mindezt, mert fogva tart a jelen képzeletvilága. Jobb munkát akarunk, és többet keresni, de csak mert nem tudjuk elképzelni, hogy ne dolgozzunk, és ingyen adják oda a pénzt...

az új típusú
kapitalizmus
még elnyomóbb,
mint a korábbi

A TECHNOLÓGIA POLITIKÁJA: HATALOM, TŐKE, ÖKOLÓGIA

A '80-as, '90-es évek *computer*utópiái alternatív szubkultúrák sokaságát hozták létre, amelyeket a szabadság, az autonómia, a kreativitás és a közösségiség légköre hatott át. Valójában ezek a szubkultúrák azt várták az információs technológiák elterjedésétől, hogy széles társadalmi rétegeket kapcsolnak hozzá ezekhez az alulról szerveződő és magába szippantó miliókhöz. Emlékszem, ezekben az időkben a programozás vagy a számítógépjátékos közösségek magukban hordozták a társadalomhoz képesti kívülállás és a másság auráját is. Jaron Lanier nagyszerűen mutatja be könyvében, hogy mit jelentett egy garázsban összejövő csapat számára rendelni egy pizzát a '80-as évek Amerikájában telefon használata nélkül – gondoljunk bele abba az exkluzív helyzetbe, hogy mi képesek vagyunk a számítógép segítségével a házukhoz varázsolni egy vacsorát.⁷ Mi maradt ebből a 21. században, amikor tucatnyi cégtől rendelhetünk pizzát *webshop*okon keresztül? Az *online* kereskedelem és a haknigazdaság pörgése már nem valamiféle technoutópia megvalósulása, sokkalta inkább egy egészen új típusú kapitalizmus eljövételének bizonyossága, amely, ha lehet, még elnyomóbb és még kizsigerelőbb, mint a korábbi.

6 Rutger BREGMAN: *Utópia realistáknak. Garantált alapjövedelem? És a munka vége?* ford. BEKE Ádám, Cser, Bp. 2019.

7 JARON LANIER: *Who Owns the Future?* Simon & Schuster, New York, 2014.

Valójában azonban az elmúlt évtizedek technológiai fejlődése megmutatja, miképpen lehet új viszonyt kialakítanunk a jövőhöz: a dolgok nem úgy alakultak, pedig alakulhattak volna. Lanier szerint a korábbi időkben a technológiai fejlődés értelmezése kapcsolódott ahhoz a modernista felfogáshoz, amely a jövőt vagy az utópia vagy a disztópia keretei között gondolta el. Egyszerűen meghosszabbítottunk bizonyos trendeket és tendenciákat, s ezekből vezettük le, hogy milyen lesz az a holnap, amelyekben a jó vagy a rossz a maximumra ér. Ezt tette Marx is, amikor a termelőerők fejlődését olyan töretlen folyamatként ábrázolta, amelynek során egy ponton túl nyilvánvalóan a szabadság birodalmába léphetünk be, ahol megszűnik a munkamegosztás, és minden pillanatban azt dolgozhatjuk, amihez éppen kedvünk van. Marx képzeletében a kommunizmust illetően egyáltalán nem egy pártállami diktatúra jelent meg, hanem inkább a szupergépek világa, amelyek minimálisra csökkentik a társadalmilag szükséges munkaidőt. Csakhogy a technológia sose fekete és fehér, a fejlődés iránya sohasem kizárólagos és megváltoztathatatlan, a technika egyszerre megoldás és probléma, egyszerre lehetőség és veszély. A baloldal ezt a leckét megtanulta a 20. század fejleményei alapján, éppen ezért valami más kérdés került érdeklődésének a középpontjába, amit talán a technológia politikájának nevezhetünk.

Mi a technológia politikája? Ennek megértéséhez ugorjunk vissza még egy kicsit a pizzát rendelő számítógépes közösség esetéhez. Amikor ők egy fantasztikusan szabad és végtelen lehetőségeket kínáló világ eljövételét vetítették előre azáltal, hogy a számítógépek mindenre képesek lesznek, és bárki számára elérhetővé válnak, nem túlzott optimizmusukkal követték el a hibát, ám még

csak nem is azzal, hogy nem látták előre az internet elterjedésének a lehetséges negatív következményeit. Annak a veszélyét nem látták, hogy kialakul a globalizáció, és ennek során hatalmas multinacionális vállalatok kerítik hatalmukba a világhálót, illetve azzal sem számoltak, hogy teljesen mást jelent majd a pizza, mint egy alternatív programozó szubkultúra ikonikus étele és a pizza mint a *fast food* dömpingterméke, amit hatalmas logisztikai és futár-
iparág hord ki. A technológia politikája ennyiben két kérdést állít

a középpontba. Egyrészt, hogy ki fejleszti a technológiát, hogy milyen irányba és mi célból fejleszti – tehát annak felismerését, hogy a technológia maga is politika, amennyiben sem fejlődésében, sem működésében, sem használatában nem semleges. Valójában ez a kritika immár több mint fél évszázados, és végigkíséri az Új Baloldal és a kritikai elmélet történetét. A másik kérdés azonban talán még ennél is fontosabb és izgalmasabb: az elmúlt időszakban egyre többen veszik észre, hogy a technológia nemcsak hatalmi viszonyok terméke, hanem egyszersmind hatalmi viszonyokat tart fenn és teremt újjá. Mindenki számára ismert jelenségei ennek, ahogyan a digitális szakadék jelenségén keresztül a társadalom elitcsoportjai őrzik vezető pozíciójukat az újabb és újabb információs technikák megérkezése során, vagy ahogyan a gazdag országok saját vezető szerepüket úgy érvényesítik a világgazdaságban, hogy monopolizálják és kiaknázzák mind a technológiai fejlesztő apparátusokat, mind a legújabb termékeket és képességeket. (Nem véletlen, hogy Kína is ezt az utat követné, amikor éppen az elektromos autók korszakában akar az élre törni).

Ezen a ponton érdemes visszautalni a mai baloldal posztmodern techno-antiutópizmusára, amit a munka megszüntetése kapcsán részletesen elemeztem. A technológia politikája ma leginkább úgy jelenik meg a rendszerkritikus baloldalon, mint a két kritika összekapcsolása. Az első kritika azon a meggyőződésen alapul, hogy a mai kapitalizmus már olyan méretű és sokrétű tudást, képességet halmozott fel, amelyek lehetővé tennék egy egészen másfajta világ megalkotását, kiküszöbölhetővé tennék a mai világ legtöbb problémáját (gondoljunk csak a szegénység, a klímakatasztrófa, az emberi egészség vagy a tartalmas élet területeire). Ehhez nincs másra szükség, mint visszaszerezni a technológiákat, megszerezni a fölöttük való kontrollt, és új célok szolgálatába állítani őket. Ez a típusú rendszerkritika lényegében a marxi kommunizmus posztmodern változata: a kapitalizmus rengeteg lehetőséget teremt számunkra, azonban ezek realizálására nincs többé garancia. Ráadásul, ha nem sikerül,

» a technológia maga is politika: nem semleges

akkor valószínűleg elpusztulunk. A technológia politikájának ez a típusú útja ezen a ponton hozzákapcsolódik a másik, azaz a hatalmi kritikához: a fordulat nem valósulhat meg önmagától, mert a technológia maga is fenntartja a fennálló viszonyokat. A mai technológia azért létezik, és azért éppen ilyen, mert hatalmi célokra hozták létre, tehát a technológia politikája lényegében hatalmi harc.

A mai baloldal szerint a technológia politikai jellege három területen jelenik meg a legmarkánsabban: az erők és hatalmasok többség feletti, a tőkének az életünk feletti és az embernek a természet feletti uralma révén. Márpedig mindhárom kérdéskörben éppen a mai korszak legfontosabb jelenségeiről van szó. A kortárs baloldal először is azt állítja, hogy a megfigyelő apparátusok, a hadi- és biztonságtechnikai fejlesztések vagy éppen a digitális manipuláció technikai olyan eszközöket biztosítanak a hatalmi pozíciók mindenkori birtokosának, amelyek tulajdonképpen lehetetlenné tesznek minden olyan ellenállást és alternatívát a nyugati világban, amit a fennálló nem ismer el, vagy nem engedélyez.⁸ A megfigyelő társadalom és a manipulációs gépezet olyan erőfölényt biztosít birtokosa számára, amely lényegében egy új típusú totális rend létrejöttével fenyeget. A radikális kritika azonban a második tényező, a tőke tekintetében sem kevésbé markáns: a mai baloldal szerint azáltal, hogy a tőkés logika mentén fejlesztik az életünket alakító technológiákat, a technológia lehetővé teszi, hogy teljes mértékben a kapitalizmus működési elveihez láncoljanak bennünket. Amennyiben a számunkra már nélkülözhetetlen közösségi médiumokat például a Facebook fejleszti, a zenéinket a Youtube-on osztjuk meg, és a Google levelezőjét és keresőjét használjuk, amennyiben a Tinderen ismerkedünk és a TikTokon szórakozunk, annyiban lényegében egy olyan univerzumban létezőnk, aminek multinacionális nagyvállalatok szabják meg a játékszabályait és (ami még fontosabb) a kultúráját. A kortárs baloldali kritika ezen formája tehát ellenkulturális, és arra szólít fel, hogy *ismerjük fel a kultúra és az életünk közötti kapcsolatot profitorientált jellegében rejlő veszélyeket*. Végezetül pedig az ökológiai probléma következik, amely mind fajsúlyosabbá válik a mai emberek számára: csak napjainkban válik egyre világosabbá, hogy egész technológiai civilizációnk arra épül, hogy az ember és a tőke együttesen leigázza és kifossa a természetet és a bolygó erőforrásait. Mivel pedig technológiánk minden tekintetben arra épül, hogy mi hozzassuk meg a döntést a természet felett, egész társadalmi létezésünk fókuszába a hatalmi pozíció kerül. Gondoljunk csak arra a lehetőségre, amire mindinkább szert teszünk az időjárás szabályozása vagy a klíma geomérnöki befolyásolása, esetleg a növények és állatok genomjának az alakítása kapcsán. A baloldali kritika során azt a kényelmetlen bírálatot fogalmazza meg, hogy nem volna-e érdemes az emberiségnek a tőke oldaláról átállnia a természet oldalára?

A technológiai politika baloldali kiindulópontjai egyre markánsabban vannak jelen az akadémiai és alternatív szellemi vitákban, illetve a marginális rendszerellenes szubkultúrákban. A kérdés, hogy mikor törnek majd ki ezek szűk és zárt közegeiből – és mi következik azután. ■

a tőke oldaláról
átállni a természet
oldalára ””

8 Helga NOVOTHNY: *In AI We Trust. Power, Illusion and Control of Predictive Algorithms*. Polity, Oxford, 2021.